

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

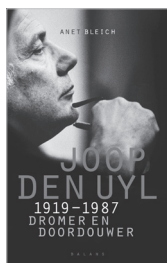
Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Anet Bleich

Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer

Balans | 2008 | 150 pp. | € 35,00 | ISBN 9789050188180

De smalle marges van Den Uyl

door *Willem Aantjes*

Oud-voorzitter van de CDA-fractie in de Tweede Kamer.

Anet Bleich schrijft in het slothoofdstuk van haar Den Uyl-biografie dat zij weloverwogen heeft gekozen voor de typering van Den Uyl als ‘dromer en doordouwer’, niet als ‘dromer en drammer’. Die laatste typering zou het als alliteratie nog beter hebben gedaan, maar mijn conclusie na lezing en herlezing van het boek is, dat zij gelijk heeft met haar keuze. Weliswaar kon Den Uyl op zijn tijd ook heel goed doordrammen, maar ik zou zo gauw geen politicus van zijn niveau weten te noemen voor wie dit niet geldt. Doordouwer is daarom toepasselijker, omdat dit meer dan drammer de erkenning inhoudt, dat een democratische context grenzen stelt aan de bereikbaarheid van de nagestreefde doelstellingen.

Hiermee is ook het begrip genoemd dat hoe dan ook het handelen van Den Uyl heeft beheerst, namelijk het begrip democratie. Hijzelf heeft de betekenis ervan scherper dan wie ook onder woorden gebracht in zijn rede over ‘de smalle marges van de democra-

tie’, een typering die sindsdien veelvuldig door anderen wordt geciteerd. Bleich toont overtuigend aan, hoezeer Den Uyl democraat, nader parlementair democraat, was.

Toch past hierbij een kritische kanttekening. Den Uyl was behalve parlementair democraat ook partijdemocraat. Dit is op zichzelf lofwaardig, mits het ondergeschikt is aan de parlementaire democraat. Om het wat simplistisch te zeggen: als het erop aan komt, weegt het volk zwaarder dan de partij. Of, om het wat plechtiger uit te drukken:

*Niet gebrek aan moed,
maar een overmaat aan
partijdemocratische trouw is
Den Uyl tenslotte opgebroken*

landsbelang gaat voor partijbelang. Hij heeft dit onvoldoende in acht genomen bij zijn poging tot een tweede kabinet-Den Uyl te komen, en dat is hem fataal geworden.

Vaak is hem daarbij — ook door mij — gebrek aan moed verweten. Een grote verdienste van zijn biografie is, dat zij duidelijk maakt, dat niet gebrek aan moed, maar een overmaat aan partijdemocratische trouw

hem tenslotte is opgebroken. Voor het effect heeft dit overigens geen verschil gemaakt: het tweede kabinet-Den Uyl kwam er niet en zou er ook nooit meer komen, hoewel Den Uyl zelf er heel lang wel van is blijven dromen. Wat dit betreft, is er een frappante gelijkenis met Abraham Kuyper, die er zich eigenlijk ook nooit mee heeft kunnen verzoenen, dat er geen tweede kabinet-Kuyper is gekomen, zoals in zijn 'Driestarren' in *De Standaard* goed was te merken.

Dit effect was voor Den Uyl des te tragischer, omdat hij zich had kunnen spiegelen aan een voorbeeld uit zijn eigen kabinet, namelijk toen zijn partijgenoot minister Vredeling (toch een onverdachte sociaal-democraat) de wens van het partijcongres negeerde met de legendarische motivering: partijcongressen kopen geen straaljagers. Een (ook in de biografie) onbeantwoorde vraag blijft, waarom Den Uyl niet heeft gehandeld zoals Vredeling: partijcongressen formeren geen kabinetten.

Het blijft dus speculeren. Mijn eigen speculatie is wel eens dat Den Uyl zo tot vervelens toe werd getypeerd als een politicus in wie toch altijd de gereformeerde en anti-revolutionair die hij ooit was herkenbaar is gebleven, dat hij hoe dan ook de indruk wilde vermijden als zou hij geen echte socialist zijn. Dat was hij trouwens ook niet, hij was meer sociaaldemocraat dan socialist. Maar zoals gezegd, het blijft speculatie.

Er is trouwens nog een reden waarom de typering van drammer misplaatst is. Uit het boek van Bleich wordt onmiskenbaar helder dat Den Uyl, hoezeer hij ook naar buiten als drammerig kon overkomen, als het op regeren aankwam niet alleen zich zeer van de 'smalle marges' bewust was, maar daarbij zelf eindeloos moest opboksen tegen gedram vanuit zijn eigen partij: Nieuw Links, de partij in haar organen (partijbestuur, partijraden, congres), de fractie onder leiding van Ed

van Thijn, ondanks diens bewondering voor en als het erop aan kwam ook trouw aan Den Uyl, en zelfs binnen zijn kabinet van geestverwanten als Jan Pronk en Irene Vorrink.

Het is zelfs voor insiders verbluffend om te lezen hoezeer er op cruciale momenten, zoals tijdens de uiteindelijk mislukte formatie van een kabinet-Den Uyl II, is gepokerd, niet alleen tussen partijen maar ook tussen hoofdrolspelers van zijn eigen partij. Een voorbeeld. Als Den Uyl formateur is en Van Thijn namens de fractie onderhandelt, blikt de laatste daarop in zijn gesprek met de biografe terug: 'Ik wilde niet al m'n kaarten op tafel leggen... Ik dacht: Joop corrigeert me wel... Een soort rollenspel naar elkaar toe' (pag. 383). Noem dat maar rollenspel, mij lijkt pokerspel een toepasselijker typering. Maar wel gepokerd dat in niet geringe mate heeft bijgedragen aan de mislukking van die formatie!

Het moet bijzonder tragisch voor Den Uyl zijn geweest dat, toen enige jaren later zijn opvolging als politiek leider aan de orde kwam, ook degenen, die niet in de laatste plaats mede schuldig waren aan het failliet van een tweede kabinet-Den Uyl, zich tegen hem keerden en stonden te dringen om zijn plaats over te nemen, waaronder zijn bijzondere protégé Marcel van Dam (pag. 433). Want als aan Den Uyl ooit gedram kon worden verweten, dan was het wel om de manier waarop hij in 1973 tegen alles en iedereen in voor Van Dam een plaats in zijn kabinet had afgedwongen. Het is maar goed, dat Den Uyl niet heeft hoeven mee te maken hoe het voormalige PvdA-lid zijn column in *de Volkskrant* bijna wekelijks gebruikt om met een beroep op Den Uyl Wouter Bos (ook een sociaaldemocraat van de smalle marges) de levieten te lezen.

* * *

Het is onmogelijk binnen het raam van deze recensie aan het boek ook maar bij bena-

B
O
E
K
E
N

dering recht te doen. Over enige weken gespreid heb ik het gelezen en herlezen. Ik heb vellen vol aantekeningen, mijn exemplaar staat vol met onderstrepingen, vraagtekens, uitroepetekens en kanttekeningen. U moet het boek echt zelf lezen; 465 pagina's tekst en niettemin zeer leesbaar. De rasjournalist verloochent zich niet in de auteur. En hoewel Anet Bleich haar bewondering voor Den Uyl niet onder stoelen of banken steekt, heeft dit geen afbreuk gedaan aan de kritische, bijwijlen zeer kritische zin waarmee zij over de politicus Joop den Uyl oordeelt.

De noodzaak een keus te maken gold ook voor de eerste commentaren na het verschijnen van het boek. Toch heb ik de meeste ervan als teleurstellend ervaren. Te vaak hebben zij zich gestort op enkele van de pikantste of als pikant gepresenteerde onderdelen ervan, die dan ook onevenredig aandacht hebben gekregen, zoals bij voorbeeld in zijn studententijd vóór de oorlog zijn zoekende oordeel over nazi-Duitsland.

Niet alleen heeft hij daarvan onmiddellijk na de Duitse inval krachtig afstand genomen, het was ook een houding die breed herkenbaar was in de toenmalige vaderlandse samenleving. Bepaald niet alleen in zijn eigen kring (het AR-dagblad *De Standaard*, het christelijk-nationale Rotterdammerkwartel, Colijn), maar evenzeer bij katholieken, liberalen en socialisten. Onder communisten zelfs nog in de oorlog tot aan de Duitse inval in Rusland. Wat Den Uyl betreft kan men voor hetzelfde geld erover oordelen als een fase in diens ontwikkeling, waarvan de uitkomst boven iedere verdenking verheven is.

Het is een ontsierend element in het boek dat Bleich die aanvankelijke aarzelingen verklaart uit het gereformeerde milieu waarin Den Uyl is opgegroeid. Dat zijn kinderen die verklaring hebben overgenomen, kan men vanuit hun verbondenheid met hun vader nog wel begrijpen, maar van de biograaf

mag je een diepgravender oordeel verwachten dan dit gepseudologiseer van de koude grond. Erger is, dat de eerste commentatoren zich er kritiekloos in dezelfde geest op hebben gestort. Nu zullen sommigen wel vinden, dat juist ik dit niet moet schrijven, maar daar heb ik geen boodschap aan. Ik vind het gewoon jammer dat aan dit overigens prachtige boek daarmee niet het recht is gedaan dat het toekomt.

* * *

Deze bespreking beoogt niet een verkorte weergave van het boek te geven. Zij beoogt meer een stimulans te zijn om het zelf ter hand te nemen. Niet minder instructief dan de hier genoemde onderdelen zijn de hoofdstukken over Den Uyls jaren als directeur van de Wiardi Beckman Stichting (de tegenhanger van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA), zijn wethouderschap van Amsterdam, de spanningen in zijn privéleven (pag. 233, Liesbeth!) en de weerslag daarvan op zijn handelen als politicus, en niet te vergeten de formatie in 1973 van het kabinet dat zijn naam draagt en zijn functioneren als minister-president van dit, politiek gezien, kabinet sui generis. Daarbij uiteraard ook zijn relatie tot de christendemocratische ministers (Van Agt in het bijzonder) en de fracties van ARP en KVP.

Het is opvallend, dat wat dit laatste betreft Bleich bij herhaling KVP-leider Frans Andriessen typeert als aanvankelijk een groot voorstander van samenwerking met de PvdA, maar die geleidelijk tot een tegenstander wordt, doordat Den Uyl dit niet voldoende zou hebben onderkend en gehonoreerd. Het niet sturen van een bedankje voor een ontvangen boeket bloemen is daarvoor wel een wat magere bewijsvoering. Andriessen zelf gaf tijdens de formatie van 1973 een andere verklaring voor zijn medewerking aan de totstandkoming van het 'rode kabinet met een wit randje', namelijk: 'De KVP moet

B
O
E
K
E
N

regeren, anders gaat de afbraak door'. Een in die omstandigheden van realiteitszin getuigende opvatting en als zodanig ook alleszins respectabel. Daaruit een principiële voorkeur af te leiden, is echter minder reëel.

Bleich heeft het geluk gehad dat Den Uyl alles bewaarde. Er bestaat een foto van een ruimte, die volgestouwd is met rijen dozen. Het moet een sisyfusarbeid zijn geweest die door te ploegen. Zijn biografie is er niet voor niets jaren mee bezig geweest, maar het voordeel is wel, dat veel van wat zij uit gesprekken heeft gehoord, aan bestaand materiaal heeft kunnen verifiëren. Toch is juist dit een punt waarop kritiek valt te oefenen.

Een voorbeeld zijn de conclusies waarmee zij het hoofdstuk (15) over de formatie van 1977 afsluit. Daarin somt zij vijf factoren op die tot het niet tot stand komen van een tweede kabinet-Den Uyl hebben geleid. Hoewel zij onder de geraadpleegde bronnen ook de Handelingen van de Tweede Kamer vermeldt, blijkt daar op dit punt niet van. Integendeel. Zoals voor de hand ligt, is in het Kamerdebat naar aanleiding van de regeringsverklaring van het kabinet-Van Agt ook uitvoerig teruggeblikt op de gehele voorafgaande formatie. Ik zelf heb daarbij als fractievoorzitter van het CDA een volledige weergave gegeven van het tweede kabinet-Den Uyl, dat er had kunnen zitten als de PvdA het laatste voorstel van het CDA had aanvaard. Die weergave is op geen enkele manier vanuit de PvdA-fractie (woordvoerder Den Uyl) weersproken! Dit zijn de meest authentieke bronnen, waaraan Bleich haar conclusies had kunnen en moeten toetsen.

* * *

Anet Bleich heeft voor haar boek een groot aantal gesprekken gevoerd. De achter in het boek opgenomen lijst telt bijna zeventig namen. Daaronder bevinden zich familieleden, medewerkers, politieke medestanders en politieke tegenvoetters van Den Uyl. Het

spreekt vanzelf dat de door de geïnterviewden gedane uitspraken voor hun rekening komen en niet voor die van de auteur. De schrijfster heeft nu eenmaal lang niet altijd de mogelijkheid gehad de uitspraken te toetsen aan andere bronnen, al heeft zij zich wel daarvoor beijverd.

Alleen op het geheugen berustende getuigenissen moeten wel met de nodige reserve worden gelezen. Het is een menselijke neiging achteraf de eigen rol mooier of belangrijker af te schilderen dan met de werkelijkheid overeenkomt, ook al gebeurt dit te goeder trouw. Waar het mogelijk was dergelijke orale mededelingen aan andere, met name schriftelijke, bronnen te toetsen, had de schrijfster die confrontatie zelf wel mogen aangaan.

In gevallen waarin haar gesprekspartner melding maakt van een door hem aan Den Uyl gestuurde notitie, kon ik de gedachte niet onderdrukken: zou die dan niet terug te vinden zijn in één van die archiefdozen, waarin Den Uyl immers alles, maar dan ook werkelijk alles opsloeg? Op die punten kritisch lezen dus.

Maar wel lezen! Want het boek is behalve een indrukwekkende biografie van Den Uyl

*Het is niet alleen
uitzonderlijk, maar zelfs
ontroerend hoe hoog Den Uyl
het parlement had*

B
O
E
K
E
N

ook een tijdsbeeld van een bijzondere periode in de parlementaire geschiedenis.

Was Den Uyl een staatsman? Op één moment zeker, namelijk bij de behandeling van de Lockheedaffaire. In dergelijke situaties staat en valt de positie van het staatshoofd met de mate van wijsheid van

slechts één persoon, namelijk de minister-president. Vanuit dit gezichtspunt was het optreden van Den Uyl vlekkeloos. Daarmee trad hij in de voetsporen van Drees (Hofmanskwestie) en is hij later nagevolgd door Kok (Maxima).

Maar overigens? Joop den Uyl was toch allereerst parlementariër en wel van bijzondere klasse. Het is niet alleen uitzonderlijk maar zelfs ontroerend hoe hoog hij het parlement had. Welke oud-premier brengt

het op om na een premierschap en na een mislukte poging tot een vervolg ervan terug te keren in het parlement en zelfs, nadat hij in een nogal onfrisse procedure het leiderschap heeft neergelegd, terug te keren naar waar hij ooit begonnen was en op het achterste bankje zitting te nemen?

Joop den Uyl. Parlementair democraat in hart en nieren. De cirkel van zijn politieke bestaan gesloten. In het parlementaire harnas gestorven. Groot. Groots.